

Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта Махсус Таълим Вазирлиги

Қарши Муҳандислик Иқтисодиёт Институти

«Иқтисодиёт» факультети

«Менежмент» кафедраси

“Стратегик менежмент”

Фанидан

МЖ-31 гуруҳ талабаси Носиров Нурбекнинг

КУРС ИШИ

Мавзу: Ислохотларни чуқурлаштириш шароитида корхонада ишлаб чиқариш харажатлари ва маҳсулот таннархини камайтириш йуллари

Бажарди:

Носиров Н.

Қабул қилди:

ТемироваФ.

Қарши

МУНДАРИЖА

Кириш:

I Боб: Корхона харажатларини моҳияти ва аҳамияти

1.1. Корхоналарни моддий ва молиявий харажатлари ва уларни моҳияти.

1.2. Маҳсулот таннарни ва унинг элементлари.

II -Боб: Корхоналари молиявий харажатларининг мазмуни ва самарадорлигини аниқлаш.

2.1. Маҳсулот реализацияси ва ишлаб чиқариш харажатлари

2.2. Фойда миқдори таъсир этувчи харажатлар

III- Боб. Ислохотларни чуқурлаштириш шароитида корхона харажатларни тежаш ва самарадорлигини ошириш йўллари.

3.1. Корхона муомала харажатлари.

3.2. Корхона харажатларни тежаш ва самарадорлигини ошириш йўллари.

Хулоса

Адабиётлар

Кириш

Бозор иқтисодиётининг муҳим талабларидан бири кам харажат қилиб максимал даражада фойда олишдир. Ҳозирги даврда тадбиркорлар йирик фирмани эмас, кичик корхоналарни ташкил этиб фойда олишлари осонроқ. Кичик корхоналар нисбатан мустақил ҳаракат қилиб тез фурсатларда даромад олади. Шунинг учун ҳам республикамизда кичик корхоналар, тадбиркорларга президентимиз катта имкониятлар яратиб берапти. Корхоналар тўғри харажат қилиб, фойда олиши иқтисодиётда катта рол уйнайди. Ҳар бир фаолият юритаётган корхона албатта фойда олишга эришиш ва рентабеллик даражасини ошириш муҳим ҳисобланади, чунки бозор иқтисодиёти шароитида ҳар қандай мулк шаклидан қатъий назар корхона кўп харажат қилиб фойда олмаса касодга учраши муқаррар. Фойда шаклланиши билан корхона бюджет ва банк билан фойда ҳисобидан бир қанча муносабатларни амалга оширади. Корхона фойда олмаса бу муносабатлар бўлмайди ёки қийинлашади, корхона касод бўлиш даражасига келади.

Ҳозирги шароитда республикамизда корхоналарнинг кўпчилиги мустақил равишда фаолият юритиб катта ютуқларга эришмоқда.

Чунки улар ўз харажатларини ўзлари белгилайди.

Бозор муносабатлари шароитида корхоналар хўжалик фаолиятининг тактикаси ва стратегияси бозор қонунларига мувофиқ ҳолда шундай ишлаб чиқариш ва сотиш сиёсатиغا йўналтирилган бўлиши керакки, ушбу йўналиш ижтимоий ва шахсий эҳтиёжларни тўлиқ қондиришга, айланма маблағларни айланишини тезлаштиришга, рақобатбардошликни оширишга имкон бериши керак.

Ҳозирги бозорлар тез ўзгаришга учрамоқдалар. Кенг қамровлилик ва технологик ўзгаришлар билан бир қаторда ҳукмдорликнинг ишлаб чиқарувчилардан улкан чакана сотувчиларга ўтиши, аҳоли томонидан ички дўкон товарларини, чакана савдо янги шакллари қабул қилишнинг тезлашуви, истеъмолчиларнинг баҳоларга ва қимматдорликларга бўлган сезувчанлигининг ортиши, оммавий маркетинг ва рекламанинг ролини камайиши, савдо маркаларига содиқликнинг пасайиши каби жараёнларнинг гувоҳи бўлмоқдамиз.

Бу ўзгаришларнинг барчаси турли хил мулк шаклидаги корхоналар раҳбарларини ўз стратегияларини қайта кўриб чиқишга мажбур қилмоқда. Фойдани химоя қилиш мақсадида, корхоналар биринчи навбатда ўз харажатларини қисқартириши, ички ва ташқи жараёнлар тузилмасини қайта қуриши, ишчи кучи ҳажмини камайитириши лозимдир. Бироқ, турли хил харажатларни камайитирган корхоналар ҳам, агар уларда маркетинг интуицияси ва маркетинг «ноу-хау»си етишмаса, катта даромадлар ола олмайдилар.

I Боб: Корхона харажатларини моҳияти ва аҳамияти

1.1. Корхоналарни моддий ва молиявий харажатлари ва уларни моҳияти.

Бозор иқтисодиёти шароитида кимга ва қанча тулаш корхона раҳбарларини ўйга толдирувчи энг асосий масалалардан бири ҳисобланади. Социалистик тузум раҳбарлар олдида бундай муаммоларни қўймаган, одатда барча кишилар вазирликлар томонидан белгиланадиган ва давлат бюджетидан тўланадиган, эгаллаган лавозимига мос ўзгармас, бир хил маош олар эди. Ҳозирги пайтда ҳаётимизга кириб келатган капиталистик муносабатлар ходимлар меҳнатининг самарадорлигини баҳолаш ва уларга ҳақ тулаш масаласини биринчи ўринга олиб чиқмоқда.

Мехнати учун жуда арзимас ҳақ оладиган ходим яхшироқ иш топган заҳотиёқ ишдан бўшаб ва ҳаттоки рақобатчи томон хизматиға ўтиб, ўзининг собиқ иш берувчиларини анча ташвишга солиб қўйиши мумкин.

Окибатда корхонани фаолиятининг самарадорлиги маълум бир вақтда камаяди. Чунки янги ходим топгунча унинг вазифалари собиқ ҳамкасблар зиммасига юкланади ёки уларни ҳеч ким бажармайди.

Ходимларга ҳаддан ташкари куп ҳақ тулаганда, корхона ривожланиши учун сарфланадиган фойда кам қолади (ёки умуман қолмайди).

Куришиб турибдики, тушумнинг маълум бир миқдорида уч элемент бир-бири билан узвий боғлиқ. Демак, иш ҳақи миқдори оширилганда, ё харажатларни камайтириш зарур, ё фойда уз-уздан камаяди. Харажатларни камайтиришнинг турли усуллари мавжуд, бироқ улардан бирини асосли равишда танлаш учун ҳисобга олиш маълумотларига таяниш зарур. Бу жиҳатдан корхонада мавжуд маълумотлар, одатда бухгалтерлик маълумотлари билан чегараланади.

Табиийки, бошқарув қарорларини қабул қилиш учун бундай маълумотлар етарли эмас. Америкалик Д. Харрис 1936 йиллардаёқ бундай вазиятдан чиқиш йулини топган эди.

У тўғри харажатлар ҳисобини юритишни англатувчи “директ - костинг” (ёки директ-кост) (direkt-costing) тушунчасини муомалага киритди. (Директ - костинг -таржима қилганда унга бошқариш ҳисоби маъноси берилиб, қуйидаги функциялар белгиланган: харажатларни тўғри ва қўшимча харажатларга ажратиш, умуман корхонанинг, тузилмавий бўлинмаларнинг, ҳар бир ходимнинг фаолияти самарадорлигини баҳолаш, шунингдек корхона ходимларининг фаолиятини корхона учун зарур йуналишда рағбатлантирувчи меҳнатга ҳақ тулаш тизимини яратиш.)

Ўзгарувчан харажатларни ҳисобга олишни у “вэриабл-костинг” (virebl - costing) деб номлаган.

Ҳар қандай бошқарув қарори фақат объектив маълумотларга асосланган ҳолда қабул қилиниши мумкин.

Раҳбар ҳар доим унинг корхонаси қанчалик самарали фаолият юритаётганлиги, олинаётган тушум ёки ишлаб чиқариш харажатларининг динамикаси, ишлаб чиқарилаётган маҳсулот (сотилаётган товарлар, таклиф этилаётган хизматлар) миқдориға мавсумий омилларнинг таъсири тўғрисида маълумотга эга бўлиши лозим. Корхона ҳўжалик фаолиятини доимий равишда таҳлил қилиб бориш, ўзгарувчан бозор шароитларига тезда қайта мослашиш имконини беради. Бундан ташкари, бошқарув ҳисоби компаниянинг ички назорат тизимини, унинг алоҳида тузилмавий бўлинмалари ва уларнинг ходимлари устидан назоратни кескин кучайтиради. Янада самаралироқ режалаштириш, шунингдек, режалар ижросини назорат қилиш имконияти пайдо бўлади.

Яхши шакллантирилган ташкилий тузилма ходимлар билан самарали ишлаш учун ҳам асос ҳисобланади. Корхонада ҳар бир мутахассисни урни ва функциялари аниқ белгиланган ҳолдагина ходимларни танлаш харажатлари узини оқлайди. Шундан сунг бошқарув ҳисобини юритиш тизими уз самарасини бера бошлайди. Корхона, унинг тузилмавий бўлинмалари ва ҳар бир ходимнинг иш самара-дорлигини эса фақат унинг ёрдамидагина ҳолисона баҳолаш мумкин.

Бозор иқтисодиёти шароитида фойда муҳим категория ҳисобланади. Миллий иқтисодиётнинг барча соҳасида асосий мақсад-фойда олиш ва уни қутаришдир. Ривожланган мамлакатларда маълум миқдорда фойда олмасдан фаолият юритувчи корхоналар ҳам мавжуд. Шундай бўлса ҳам фойда бозор иқтисодиёти шароитида асосий рол ўйнайди. Фойда категорияси иқтисодий назариянинг объекти сифатида бир неча юз йиллардан бери ҳамда ҳозиргача унинг моҳияти ва шакллари тўғрисида ҳозиргача талкин этиб келинади.

Иқтисодий назарияға оид купгина вадабиётларда фойда категорияси даромад, капитал, фоиз, уларнинг ставкалари билан боғлиқ ҳолда баён этилади. Фойданинг ялпи сарфлар чегирилган

умумий тушумни акс эттиради. Чегириладиган сарфлар таркибига иш хаки, ижара тўлови, материал учун харажатлар, ёқилғи, йигма буюмлар, амортизация, ссуда буйича фоизлар, солиқлар, захиралар ва ҳақозалар киради.

Иқтисодий адабиётларда фойда ишлаб чиқариш омилларидан фойдаланишдан келган даромад деб курсатилади. Ишлаб чиқариш омиллари асосан меҳнат, ер ва капитал ҳисобланади.

Фойданинг мазмунини қуйидаги хусусиятларда қуриш мумкин:

- Фойда тадбиркорлик фаолияти учун ҳақдир;
- Фойда бошқаришдаги талант учун ҳақдир;
- Фойда таваккалчилик фаолияти учун ҳақдир;
- Фойда монопол фойдани англатади.

Корхона учун аввало кўпроқ фойда олиш муҳим ҳисобланади. Бунинг учун фойданинг ўлчаниш даражасини билиш лозим. Агар корхонанинг йиллик фойдаси 5,5 млн сўм бўлиб, капитали 55,5 млн сум булса, бу яхши натижа. Корхонанинг йиллик фойда даражаси корхонанинг йиллик обороти ёки унинг капитали миқдори билан таққосланади.

Корхона фойдаси давлат бюджети даромадларининг юзага келишида асосий восита ҳисобланади, чунки, фойда оладиган ҳар бир корхона албатта солиққа тортилади. Фойда мамлакат молия тизимида корхоналар молиявий фаолиятининг натижаси сифатида муҳим рол ўйнайди. Молия тизими давлат бюджети, корхоналар молиеси, суғурта ташкилотлари ва кредит муассасаларининг фаолиятлари асосида шаклланади. Шундай экан бозор шароитида корхона фойдаси жуда катта аҳамиятга эга. Фойданинг юзага келиши унинг тақсимланиши натижасида иқтисодиёт ва корхонанинг ўзи учун зарур булган пул маблағлари юзага келади. Жамиятда ишлаб чиқариш соҳаси ва ноишлаб чиқариш соҳаси ҳам пул маблағлари билан тахминланади. Молия тизимининг шаклланишини корхоналарда фойдасиз тасаввур қилиб бўлмайди, ҳозирги шароитда ҳар бир корхона фойда олиши лозим, агар фойда олишга эришмаса у фаолиятини давом эттира олмайди. Бозор иқтисодиёти ҳам шуни талаб қилади.

Меҳнатнинг моддий харажатлари қуйидагилардан иборат:

- Маҳсулотга қушиладиган хом ашё ва материаллар -сотиб олинган материаллар А)(ишлаб чиқаришни меъёр ида утишини тахминлаш, эҳтиёт қисмлар , маҳсулотларни ураш, жойлаш учун материаллар ва хоказо).
 - Ишлаб чиқариш хусусиятига эга хизматлар ва ишлар.
 - Табиий хом ашё (сув, ёғоч ва хоказо).
 - Энергия ва ёқилғининг ҳамма турлари.
 - Материалларнинг табиий қамаиши.
- Б) Ишлаб чиқариш характеридаги меҳнатга тўловлар:
- Бажарилган ишлар учун тўловлар.
 - Қўшимча тўловлар.
 - Ишланмаган вақтлар учун тўловлар
- В) Ижтимоий суғуртага ажратмалар:
- Иш хаки фондига нисбатан ажратмалар.
 - Нодавлат нафақа фондига , ихтиёрий тиббий суғуртага ва бошқа ихтиёрий тўловлар.
- Г) Асосий фондлар ва номатериал активлар амортизацияси:
- Асосий фондларнинг эскиришига қараб бош бирламчи баҳодан ажратма.
- Д)Ишлаб чиқариш характеридаги бошқа харажатлар:
- Ишлаб чиқариш жараёнига курсатилган хизматлар.
 - Ишлаб чиқариш хом ашё ва материаллар билан тахминлаш.
 - Асосий фондларни ишчи ҳолда сақлаш харажатлари.
 - Ут учуришни тахминлаш ва қоровуллар.
 - Ишлаб чиқариш асосий фондларини ижара хаки ва х.к.

Молиявий фаолият харажатлари

- Банкларнинг узок ва киска муддатли кредитлари учун тўловлар.
- Узок муддатли ижара учун тўловлар .
- Валюта курсининг узгариши сабабли фойда ва зарарлар.
- Корхонанинг уз кимматбаҳо коғозларини чиқариш ва таркатиш харажатлари.

1.2.Махсулот таннархи ва унинг элементлари.

Махсулот таннархи - махсулот , ишлаб чиқариш, иш ва хизматлар харажатлар ҳисобини юритишнинг пулдаги ифодасидир.

Харажатлар ҳисобини тўғри ва оқилона ташкил этиш , ва энг аввало, молия-хўжалик фаолиятини ҳисобини юритишни ташкил этиш меъёр ей усули даб аталган усулни жорий этиш корхоналар учун энг муҳим муаммолардан биридир.

Бунинг зарурлиги катор ҳужжатларда курсатиб утилган, хусусан, Ўзбекистон Республикасида Бугалтирия ҳисобининг миллий андозаларига талукли “Товар-моддий захиралар”деб аталган 4-бобда дейилди: “ Махсулотлар (ишлар, хизматлар) таннархи ҳисобини юритиш усуллари ишлаб чиқариш турига , махсулот турига ,унинг мукарамлигига боғлиқдир. Ҳисоб юритишнинг асосий усуллари қуйидагилардир: меъёр ий буюртмавий ва чекланган”.

Бирок , ҳозирда корхоналарда амалда булган таннархи бошқариш амалиёти куп жихатдан замонавий талабларга мос келмайди. Чунки, у мунтазам тусга эга эмас ва харажатлар камайишини тахминлайди. Утказилган татқиқотлар таннархи бошқаришни тубдан яхшилаш учун уни харажатларини бошқаришнинг асосий элементларидан бири ялпи меъёр ий тизими сифатида ташкил этиш зарурлигини курсатмокда . Шундай қилиб зарурки, унда мазкур тизим ҳақиқатдан ҳам умумий ва яхлид булади, у барча бошқарув даражаларини камраб олиши ва меъёр ий усулга асосланмоғи даркор. меъёр ий усулга асосланиш шундан иборатки, бунда бошқарилаётган объектга тахсир курсатиш тўғрисидаги қарор меъёр ий курсаткичлар чекинишлар руй берган ҳақидаги ахборотлар асосида қабул қилинади. меъёр ий усулга хос булган харажатлар меъёр ларидан чекланишларни мунтазам равишда аниқлаб бориш ортикча харажатлар (салбий чекланишларни бартараф этиш юзасидан ташкилий, технологик маҳмурий ва иқтисодий чоралар қуриш имконини беради ҳамда натижада таннархнинг камайишига ёрдам беради.

Таннархнинг меъёр ий ҳисоби у яратаётган ахборотга автоматик тарзда ишлов бериш умумий куп максадни қўзлаган ҳолда тартибга солишни ҳамда харажатларни ҳозирда ва истикболда бошқаришда амалдаги меъёр ва меъёр ийлардан фойдаланишни тахминлайди.

Корхона ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва унинг технологиясидаги ўзига хосликларни урганиш шуни курсатдики, меъёр ий усул уз хусусиятларига , имкониятларига ва камров даражасига қўра «Ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобига олиш усули» дан анча чуқур ва кенг камровлидир. Айнан шунинг учун ҳам у кишлоқ ҳужалиги тузилмаларининг ишлаб чиқариш-хўжалик фаолияти ҳисобини юритишни ташкил этиш усули сифатида қўлланиши мумкин.

Меъёрий ҳисоб жорий этилишини тахлил қилиш шуни курсатмоғдаги, унинг тарқалиш ҳудуди ҳали етарли эмас. У қисман зироатчиликда, чорвачиликда ва ёрдамчи ишлаб чиқаришда қўлланилган. Гарчи таннарх ва бошқа курсаткичларни шакллантириш куп жихатидан шунга боғлиқ бўлса ҳам ундан тахминот-тайёрлов , молия-сотув ва ташкилий соҳаларда фойдаланилмайди. Масалан, тахминот -тайёрлов соҳасини меъёр ий ҳисобга олиш, етказиб бериш ҳажми, олинган хом ашё ва матириаллар сифати, йул – тайёрлов харажатлари, тушириш ва юклаш харажатлари ва ҳақозоларни ахборот билан

куллаб-кувватлашдан иборат. Шундай вазиятда меъёр ий ҳисоб тулик булмайди, аниқланган чекиниш ва узгаришлар эса ҳар доим ҳам таҳсир килувчи омиллар билан мос келаверади.

Илгор меъёр ий базалар мавжуд булиши меъёр ий методни жорий этишнинг энг асосий шартидир. Бунинг учун кишлок хужалиги тузилмаларидан ягона меъёр ий хўжалик ташкил этилади. Чунки меъёр ий қалғуқулияларни тўғри ташкил этиш яна шунга боғлиқдир. Корхонада маҳсулот таннархи фақат бир марта ва йилнинг охирида аниқланиши туфайли жорий йилнинг узида айрим ишлар ва хизматлар таннаrxини агро техник ва технологик карталар асосида ҳисоблаб чиқиш лозим.

меъёр ий хужалигида норма ва меъёр ийлар меъёр лаштирилади, нормалар ҳаракати, назорат ва унинг сифатини таҳлил қилиш ҳисоби юритилади. Бунинг учун меъёр ий хўжалик аҳоли тўғрисида ички ҳисобот шакллари жорий қилиш мақсадга мувофиқдир. Унда амалдаги норма ва меъёр ийлар, эскирган нормаларни уларни янгилаш муддатини, камров даражасида (меъёр лаштириш даражаси) ҳамда давр охирига қилиб нормалар ва меъёр ийлар билан амалга оширилган барча жароёнларни курсатган ҳолда қайта қуриб чиқишга оид тадбирлар акс этирилади.

Яхши ташкил этилган меҳнатдан ва моддий бойликлардан оқилона фойдаланиш (меҳнат, уруғлар, озикалар, уғитлар, ёнилғи-мойлаш материали, усимликларнинг химоялашнинг қимёвий усуллари, ветеринария дори-дармонлар, препаратлар ва ҳақозоларга ҳақ тулаш учун пул маблағларини сарифлаш) устидан тезкор иқтисодий назорат тизими меъёр ий ҳисоб шароитда биринчи даражали аҳамиятга эгадир.

Энди меъёрий усулнинг ташкил этувчи элементларига батафсил тухталамиз.

*ишлаб чиқариш бўйича технологик карталарни ва ташкилий – техникавий карталарни ишлаб чиқариш (кишлок хўжалик ишларининг айрим қизгин даврлари) ҳамда экин майдони ва бирлигига сарфланган харажатларни аниқлаш; айрим иш турлари, ишлаб чиқаришнинг технологик босқичлари (ёки уларнинг бир қисми), меъёр ий вазифалари асосида узок давом этмайдиган давр учун таркибий хўжалик бўлималарига қўйлок хужалиги даврлари учун меъёрий ҳисоб-китобларни (тезкор ва қисқа муддатли вазифалар) тузиш;

*амалда бажарилган ва механизациялаштирилган одатда, қулда бажариладиган ишлар, меҳнат сарфи ва меҳнатга ҳақ тулаш фонди харажатлари ҳажмий ҳисобга олиш: ҳисобга олиш ва меъёрий ҳисоб-китоблар маълумотлари асосида амалда бажарилган, лекин меъерийлардан қузда тутилмаган, шунингдек, бажарилмаган, лекин тегишли тартибда қайд этилган ишлар ҳажмини аниқлаш: меҳнат сарфи, меҳнатга ҳақ тулаш фондида ҳисоблаб езилган маблағлар, ёнилғи-мойлаш материаллари сарфи, маҳсулотлар, ишлар ва хизматлар таннаrxининг меъерий ҳисоб-китоблари асосида амалда бажарилган иш учун ердамчи ва хизмат ҳажмини аниқлаш:

- бухгалтерия ҳисоби регистрларида ҳар бир кишлок хужалиги экини (бир турдаги экинлар) бўйича жорий (амалдаги) харажатлардан чекинишни ҳисоб-китоблар моддалари асосида ҳамда уларнинг вужудга қилиш жойлари, сабабларини, шунингдек, хатти-ҳаракатлари ушбу чекинишларга олиб қелган аниқ шахслар (ортиқча сарф харажатларда айбдор бўлганлар ёки тежамкорлик ташаббускорлари)ни аниқлаган ҳолда қайд этиш: харажатларнинг норма асосида узгариш ҳажмини аниқлаш ва уларни бухгалтерия ҳисоби регистрининг «Меъерий ҳисоб-китоблар асосида устунида акс этириш:

- йил охирида (уруғлар, ердамчи ва хизмат курсатувчи ишлаб чиқаришларнинг ҳақиқий таннаrxи ҳисоб-китоб қилганидан сунг) меъерий ва амалдаги таннаrx уртасидаги фарқларни аниқлаш ҳамда уларни бухгалтерия ҳисоби регистрида акс этириш.

Маҳсулот ишлаб чиқаришда сарф-харажатларни маҳсулот турлари бўйича (ҳисобга олиш объектлари бўйича) меъерий усулда ҳисобга олиш икки йуналишда, яъни харажатларни жорий (амалдаги) меъерлар доирасида ҳисобга олиш ва меъердан чекинишларини унинг аниқ сабаблари, вужудга қилиш жойи ва мағсул шахсларни курсатган ҳолда ҳисобга олиш йуналишларида амалга оширилмоғи лозим.

Бундай чеклашлар ҳисоб ҳужжатларининг еки чекинишларни кайд этиш жараенларининг тегишли тартибида булинишларига олиб келади. Хусусан, меғерий ҳисоб-китобларда кузда тутилган меҳнат сарфи ва пул-моддий харажатларини амалга оширишда, одатдаги ҳолатда зарур булган бирламчи ҳужжатлар тузилади, уларда харажатларнинг ҳақиқий миқдорлари (норма ва меғерийлар доирасида) акс эттирилади.

Ишлаб чиқариш учун моддий бойликлар ва иш ҳақи тулаш учун пул маблағларининг меғердан юкори даражада сарфланиши рангли коғоздан еки узунасига рангли чизик тортилган коғоздан тайерланган махсус сигнал (дастлабки) ҳужжатлари билан расмийлаштирилиши зарур. Уларда йул куйилган чекинишларнинг жойи, сабаблари ва унинг муайян айбдорлари курсатилади. Сигнал ҳужжатларига, албатта, корхона раҳбари еки унинг уринбосари имзо чекади. Шунингдек, бунда кайд этишнинг бошқа усуллари ҳам кулланиши мумкин.

Ишлаб чиқариш харажатларининг жамлама ҳисоби меғерий усулда 20,23-сонли бош ҳисобракамларга нисбатан урнатилган моддалар номенклатураси асосида ва бошқа усулда нормадан чекинишлар ва узгаришларни норма доирасида харажатларга таксимлаш асосида амалга оширилади. Шунинг учун вазифа- ушбу харажатларни тартибга солинган акс эттиришини дастлабки ҳисоб даражасида еки хатто жамлама –йигма (гуруҳланган) ҳисоб булган ишлаб чиқариш ҳисоби даражасида колдирмасдан уни тахлилий ҳисоб регистрлари даражасига етказишдан иборатдир.

Шундай қилиб, меғерий усул ҳисоб ва назоратининг усуллар тизимидир, шунингдек у кишлоқ ҳужалигида харажатларни бошқаришнинг муҳим воситасидир. Уни тезроқ амалга жорий этиш учун қуйидаги тартиб бўйича батафсил ишлаб чиқилиши зарур:

- махсулот ишлаб чиқаришда харажатлар ҳисобини юритиш учун меғерий усулни куллашнинг умумий тавсифи ва мазкур усулни корхоналарда куллашнинг узига хосликлари;
- кишлоқ ҳужалиги корхоналари шароитида меғерий база ва меғерий таннархнинг ҳисоб-китоб қилиш (меғерий базанинг роли ва аҳамияти, меғерий база бюросини ташкил этиш ва унинг фаолиятини йулга қуйиш);
- бирламчи ҳужжатлар тавсифи ва уни меғерий усул шароитида куллаш тартиби (бирламчи жамлама ҳужжатларни куллашнинг узига хосликлари, норма узгариши ва ундан чекинишлар ҳақидаги ахборотларни кайд этиш тартиби);
- меғерий усулни ишларни бажариш ва хизмат курсатиш сифати ва муддати устидан тезроқ назорат урнатиш, ҳужжатлар билан расмийлаштириш техникаси ва меҳнат, унга ҳақ тулаш, уруғларни сарфлаш, озуқа, енгилги мойлаш материаллари ва бошқа моддий бойликлар сарфи, умумий ишлаб чиқариш харажатларини меғерий усулда ҳисобга олиш, бажарилган ишлар, курсатилган хизматлар, ишлаб чиқарилган махсулотнинг жамлама ҳисобини ташкил этиш);
- корхона тузилмаларининг саноат, ердамчи ва хизмат курсатиш тармоқларида меғерий усулни куллаш тавсифи: махсулотларини қайта ишлаш, шунингдек, хўжалик эҳтиёжи учун бошқа материалларни тайерлаш ва уни бошқа томонга сотиш харажатларининг меғерий ҳисобини ташкил этиш. Сарф харажатлар моддалари бўйича меғерий ҳисобот юритиш ва тезроқ назорат урнатиш технологияси, шунингдек, харажатларнинг жамлама (тахлилий ва синтетик) ҳисоби техникаси моҳиятини аниқлаш.

Энди ердамчи ва хизмат курсатувчи тармоқлар сарфини меғерий усулида ҳисобга олишга келсак, унда бу булимнинг ушбу қисмида юк ташиш ишларида юк машиналаридан фойдаланиш, тағмирлаш –механика устахонаси ҳамда бошқа ердамчи ва хизмат курсатувчи тармоқлар иш устидан (ҳар бири бўйича алоҳида) тезроқ назорат урнатиш шакли, ҳисоб юритиш ташкил этиш қоидалари ва унинг тартибини баён қилиш лозим. Айни пайтида технологик жараенлар ва хўжалик операцияларининг узига хосликлари уларнинг турларига қараб алоҳида ҳисобга олиномоғи лозим:

- Меғерий усул шароитида ишлаб чиқаришини самарали бошқариш учун зарур булган тезроқ иқтисодий назоратини амалга оширишнинг асосий тавсифлари :

Харажатларни меѓерий усулда хисобга олишга доир мағлумотлардан корхона ва унинг таркибий бўлинмаларининг хўжалик хисобидаги фаолияти якунларини чиқариш мақсадида фойдаланиш :сарф харажат нормаларининг бажарилиш устидан тезкор назорат урнатиш ва тахлил килиш :харажатларни тахлил килиш, нормадан чекиниш сабаблари ва унга йул куйилганлиги учун жавобгар булган шахсларни аниклаш, ишга хўжалик хисоб-китобларини натижаларини аниклаш ва ишлаб чиқариш жараенида уларни такомиллаштириб бориш учун хўжаликда тасдиқланган меѓерлардан фойдаланиш: пул моддий бойликларининг сарфланиши ,иш хаки езиш ва хоказоларга доир бирламчи хужжатларни бевосита расмийлаштириш жаренида тегишли қарорлар қабул килиш ва тезкор назоратини ташкил этиш:

Тахлилий ва сентетик хисобда ишлаб чиқариш харажатларининг хисоб-китоб моддалари, хисоб объектлари , норма ва меѓер ийлардан чекиниш жойини бунга айбдор булган шахсларни курсатган холда гурухлашувни тахминлашини кузда тутган холда хар бир иш участкасида кирувчи ва ишланувчи ахборотлар туплами шакллантирилиши лозим. Шундай килиб, меѓер ий хисоб фақат харажатлар хисоби ва махсулот таннархи хисоб-китоби билан чекланиб колмайди . У меѓер ийлардан чекинишни хисобга олишни мехнатни моддий тахминлаш, ундан самарали фойдаланиш , техника ва ускуналарнинг мавжудлиги, ишлаб чиқарилган махсулотни сотиш ва соф даромад (фойда) олишни назорат килиш билан органик равишда боғланган холда , хўжаликнинг бутун тезкор фаолиятини камраб олади.

II -Боб: Корхоналари молиявий харажатларининг мазмуни ва самарадорлигини аниклаш.

2.1. Махсулот реализацияси ва ишлаб чиқариш харажатлари

Корхонада ишлаб чиқариш жараёни махсулотнинг тайёр булиши билан тугалланади. Бюджет, солиқ органлари ва банклар билан муносабатлар шундан сунг бошланади. Корхона махсулотини реализация килиб тушум олади. Сотишдан тушган тушум сотилган махсулот ва хизмат курсатишдан тушган пул маблаглари суммасини акс этиради. Тушум корхона пул даромадларининг асосий манбаи бўлиб хисобланади. Шундай экан корхона фойдаси шаклангунча сотишдан тушган тушум молиявий категория сифатида товарни етказиб берувчи ва истехмолчи уртасидаги пуллик муносабатларни акс эттиради. Савдо тушуми корхонанинг молиявий ресурслари ва пул маблагларинининг юзага келишида асосий манба бўлиб хизмат килади.

Савдо тушуми ялпи даромад ва пул жамгармалари категорияларини уз ичига олади. Ялпи даромад иш хаки фонди ва пул жамгармаларини, пул маблаглари эса айланма маблаглар ва омартизация учун маблагларни уз ичига олади. Пул жамгармалари иқтисодиётда ва илмий адабиётларда корхонанинг соф даромади сифатида талкин этилади. Соф даромад ишлаб чиқариш категорияси бўлиб, мехнат таксимооти билан боғлиқ, зарурий ва қўшимча махсулотга булинади. Қўшимча махсулот корхоналарда инсонлар томонидан яратилган махсулот бўлиб, жамиятнинг соф даромади хисобланади.

Юкорида куриб утганимиздек хар қандай ишлаб чиқаришда мехнат зарурий ва қўшимча мехнатга булинади, бу мехнатларнинг махсулоти хар доим умумий ижтимоий эҳтиёжларни кондиритиш учун хизмат килади. Қўшимча махсулот икки шаклда натурал ва киймат куринишида намоён булади. Товар пул муносабатлари шароитида қўшимча махсулот киймати(корхонанинг суф даромади) пул шаклида реализация килинади ва мустикал категория пул жамгармалари таркибига киради.

Ялпи драомад ва пул жамгармаларининг юзага келиш асоси бўлиб моддий ишлаб чиқариш сохасида яратилган қўшимча махсулотдир. Хар иккаласи мустикал категория сифатида харакат этади. Соф даромад хар қандай ижтимоий ишлаб чиқариш категорияси хисобланади. Пул жамгармалари эса таксимот категориясидир.

Пул жамгармалари фойда, акцизлар, қўшимча киймат солиги, ижтимоий ва тиббий суѓурта учун ажратмалар куринишида реализация килинади. Пул жамгармаларининг куп кисми фойда

куринишида булади. Иқтисодий моҳиятига кура фойда қўшимча маҳсулотнинг бир қисмининг пулдаги ифодасидир. Молиявий категория сифатида фойда такрор ишлаб чиқариш, рағбатлантириш ва назорат функциясини бажаради.

Такрор ишлаб чиқариш функцияси кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришни молиялаштиришда асосий манбалардан ҳисобланади. Рағбатлантириш корхона жамоасини рағбатлантириш ва ижтимоий ривожлантириш фондинининг юзага келиш манбаи ҳисобланади. Назорат функциясида корхона хўжалик фаолиятининг натижалари асосий курсаткич сифатида намоён булади. Фойда узининг юқорида курсатилган функциялари орқали иқтисодиётни зарур пул маблағлари билан тахминлайди.

Фойда хўжалик фаолиятининг молиявий натижаларини акс эттирувчи муҳим молиявий категориядир. Фойда асосан қуйидагича туркумланади.

Биз 2.1 жадвалда Қашқадарё вилоятида 1991-2011 йилларда саноат маҳсулотларини натура қуринишидаги ишлаб чиқарилиши ўсиши тўғрисидаги маълумотни кўриб чиқамиз.

Вилоятда 1991-2011 йилларда енгил саноат маҳсулотларини натура қуринишидаги ишлаб чиқарилиши тўғрисида маълумот

№	Маҳсулот номи	Улчов бирлиги	1991 йил	2001 йил	2011 йил кутилиш
1	Кийим-кечак (чакана баҳоларда)	млн сум	113651,52	424612	1353998,4
2	Ун	тонна	159033,6	174471	175648,8
3	Омухта ем	тонна	145974	56874	87069,6
4	Нон маҳсулотлари	тонна	61942,8	93357	105643,2
5	Кандолат маҳсулотлари	тонна	3876,36	999	576,0
6	Усимлик мойи	тонна	50433,6	24682	31096,8
7	Алкоголсиз ичимликлар	м.дкл	362,4	18	21,6
8	Консервалар	м.ш/б	166633,2	86283	0,0
9	Гушт маҳсулоти	тонна	11041,2	17725	19915,2
10	Колбаса маҳсулотлари	тонна	2607,6	308	199,2
11	Сут маҳсулотлари	тонна	30249,6	27301	33400,8
12	Сариег	тонна	2121,6	285	424,8
13	Калава ип (пряжа)	тонна	1632	1082,2	5522,4
14	Ип-газлама	тонна		1100	
15	Гуштли ярим-тайер маҳсулотлар	тонна	1353,6	61	0,0
16	Минерал сувлар	м/ярим литр	2410,8	4656	1956,0
17	Ипак иплар	м.дона		237,8	
18	Трикотаж буюмлари	м.дона		4591	1404,0
19	Макарон маҳсулотлари	тонна		3349	3909,6
20	Пахта чигити	тонна		147522	262471,2
21	Музкаймок	тонна			33,6
22	Ип-газмол (Х/Б)	млн кв.м	484,8	2087	4188,7
23	Пахта толаси	тонна	160297,2	96671	183384,0
24	Тозаланган ёғ	тонна			27626,4
25	Гилам ва паёндозлар	тонна		0,4	

Жадвалдан кўриб турганимиздек вилоятда ишлаб чиқаришни 1991 йилга нисбатан сезиларли даражада ўсганини кўриб турибмиз.

- Баланс фойдаси, сотувдан тушган фойда ва нореализацион операциялардан тушган даромадни билдиради.
- Корхоналар тўғрисида қабул килинган қонунга қура ялпи даромад солиқ тортиш объекти сифатида баён этилган. Ялпи даромад маҳсулотни сотишдан тушган фойда, асосий фондлар ва бошқа корхона мулкларини сотишдан тушган фойда, нореализацион операциялардан тушган даромадни англатади.
- Сотишдан фойда товар маҳсулот, бошқа носаноат характеридаги ишлар, хизматларни сотишдан, сотиб олинган маҳсулот, материалларни сотишдан тушган фойдани акс эттиради.
- Асосий фондлар ва бошқа мулкларни сотишдан тушган фойда, бу мулкларни сотиш баҳоси ва дастлабки киймати уртасидаги фарқни билдиради, бундай фойдани аниқлашда инфляция индексининг ўсиши ҳам ҳисобга олинади.

- Нореализацион даромадлар ва харажатлар, булар қўшма корхоналарда ҳиссали қатнашишдан, мулкни ижарага беришдан, акциялар, облигациялар ва бошқа қимматли қозғалар бўйича ўлушлар, ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғлиқ бўлмаган даромадлар ва харажатлар

Фойда шаклидаги пул қамгармаларининг реализацияси хўжалик юритиш методи ва корхона фаолияти билан бевосита боғлиқ. Фойда қорхонанинг даромадлилигини акс эттиради. Пул қамгармаларининг бошқа шакллариға нисбатан фойданинг ўсиш сурҳатлари меҳнатнинг самарадорлиги ва қандай даражада қажарилишиға ҳам боғлиқ.

Ишлаб чиқариш фондларидан қом ашё, материаллар, ёқилғи қабилардан фойдаланишнинг яқшиланиши таннарқнининг қамайиши ҳисобига фойда миқдорининг ўсишини қурсатади. Фойда қорхона молия ресурсларининг асосийсини ташқил этиб, тақрор ишлаб чиқариш ва ижтимоий ривожланиш қаражатлари учун йуналтирилади. Олинган фойданинг маълум қисми, яқни бюджет ва банқлар билан бўлган муносабатлардан қолган қисми қорхона ихтиёриға қолади. Бозор иқтисодиёти ва қорхоналар мустақиллиги шароитида фойданинг бюджетдаги салмоқи қамайиб, қорхона ихтиёрида қоладиган фойданинг миқдори ошиб қормоқда.

Ташқилотнинг молиявий натижалари қуйидаги фойда қурсатқичлари билан белгиланади .

- Маҳсулот сотувидан аниқланган умумий фойда - маҳсулот реализацияси даромадидан сотилган маҳсулотларнинг таннарқига оид қаражатларининг айирмаси .

$$\Phi_y = D_p - X_{tr}$$

бунда

D_p - маҳсулот реализацияси даромади

X_{tr} - сотилган маҳсулотларнинг таннарқига оид қаражатлари

- Асосий фаолиятидан аниқланган фойда-маҳсулот сотувидан аниқланган умумий фойдасидан давр қаражатлари ҳамда булақ даромадларни қушиб ёқи зарарларни айириб

$$\Phi_{ac} = \Phi_y - X_d + D_b - Z_b$$

бунда

Φ_y - маҳсулот сотувидан аниқланган умумий фойдаси

X_d - давр қаражатлари

D_b - булақ фаолиятидан даромадлар

Z_b - булақ фаолиятидан зарарлар .

- Хўжалик ишларидан олинган фойда (зарар)- Асосий фаолиятидан аниқланган фойдасиға дивидентлар аниқланган фойда қушилиб , қорижий валютадан , инвестиция маблағларининг қиммат баҳо қозғаларға қайта нарқлаш натижасидаги ва фойзалардан аниқланган фойдалари бўлса қушиб, агар зарар бўлса айириш қерак .

$$\Phi_{ux} = \Phi_{ac} + D_{div} + D_{\phi} (+ \backslash -) V_{dz} (+ \backslash -) I_{perdz} - Z_{\phi}$$

бунда

Φ_{ac} - асосий фаолиятидан аниқланган фойдаси

Ддив- дивидентлар аникланган фойда

Вдз - хорижий валютадан даромад ёки зарар

Ипердз -инвестиция маблагларининг киммат баҳо
когозларга қайта нархлаш натижасидаги даромад ёки зарар .

Дф - фоизлардан аникланган фойда

Зф - фоизлардан аниколанган зарар .

- Солиққа тортиладиган фойда - хўжалик фаолиятдан аникланган фойдасига фавкулотдаги вазиятларда аникланган фойдаси кушилади , зарари айирилади .

$$\text{Фсол} = \text{Фух} + \text{Ффав} - \text{Зфав}$$

бунда

Фух -хўжалик фаолиятдан аникланган фойдаси

Ффав - фавкулотдаги вазиятларда аникланган фойда

З фав - фавкулотдаги вазиятларда аникланган зарари

- Соф фойда - солиқ тўловларидан кейин ташкилот ихтиёрида қолган фойда

$$\text{Ф соф} = \text{Фсол} - \text{Сф} - \text{Сб}$$

бунда

Фсол - Солиққа тортиладиган фойда

Сф - фойдага ҳисобланадиган солиқ

Сб - бошқа солиқлар

1. Ишлаб чиқариш жараенида ҳаракат қилиш ҳаққлари бўйича меҳнат воситалари (машиналар,ускуналар,бинолар) истеҳмол қийматларининг вужудга келтиришда тула иштирок этади,бирок буюм жихатдан захирага қирмайди ва бир қатор доиравий айланиш лар давомида узининг маҳсулот шаклини саклаб қолади. Меҳнат предметлари (ҳом ашё,асосий ва ерданчи материаллар) товар истеҳмол қийматини вужудга келтиришдан иштирок этиб,ҳар бир доиравий айланишда тула туқис истеҳмол қилинади ва узининг захира шаклини ўзгартириб,буюм жихатдан янги маҳсулотга ўтади.

2. Қийматли маҳсулотга ўтқизиш усули бўйича меҳнат воситаларининг қиймати ҳар бир доиравий айланишда,қисман яратилаётган материал захирага ўтади,истеҳмол қилинган меҳнат предметлари қиймати эса тулалигича материал захирага ўтади.

3. Айланиш усули бўйича меҳнат воситалари қиймати айланиш жараенида иккига бўлинади: қийматнинг маҳсулотга ўтган қисми меҳнат маҳсулоти билан бирга муомилада бўлади ва доиравий айланиш жараенида товар шаклидан пул шаклига ўтади ва қоплаш фонди шаклидан аста секин жамғарилади; маҳсулотга ўтмаган қисми ишлаб чиқариш доирасида мавжуд бўлган меҳнат воситаларида гавдаланганича қолаверади.Истеҳмол қилинган меҳнат предметлари қиймати тула туқис айланиб,янги материал захиралар қиймати таркибига қиради.

2.2. Фойда микдорига таъсир этувчи ҳаёт шартлари

Бозор иқтисодиёти шароитида қорхоналар даромад ва фойда оладилар. Мустиқликка эришганимиздан кейин қорхоналарга қенг ҳуқуқ ва имкониятлар, шароитлар яратиб берилди, қуллаб қувватланди. Ҳар бир қорхона мулк шаклидан қатъий назар фаолият юритиб, маълум бир натижага фойда олишга эришади. Бу эса қорхонанинг қандай фаолият юритишига боғлиқдир.

Биз 2.2.3 жадвалда Қосон ёғ-экстракция ОХЖ мисолида натура маҳсулотларини ишлаб чиқарилишини қуриб ўтамиз.

2.2.3 жадвал

Қосон ёғ-экстракция ОХЖ да 1991-2011 йилларда саноат маҳсулотларини натура қурилишидаги ишлаб чиқарилиши тўғрисида маълумот

№	Маҳсулот номи	Ўлчов бирлиги	1991 йил	2001 йил	2011 йил

1	Омухта ем	тонна	145974	56874	7069,6
2	Усимлик мойи	тонна	50433,6	24682	1096,8
3	Хўжалик совуни	тонна		260	672,8
4	Шрот	тонна		61776	2098,4
5	Шелуха	тонна		43970	8391,2
6	Тозаланган ёғ	тонна			7626,4

Жадвалдан кўриб турганимиздек Косон ёғ-экстракция ОХЖ да 1991-2011 йилларда саноат махсулотларини натура курунишидаги ишлаб чиқарилиши 1991 йилга нисбатан жуда юқори даражада йулга қуйилганлигидан далолат беради.

Иқтисодий мохиятига кура фойда ва қўшимча киймат бир биридан фаркланади. Даромад қўшимча киймат категориясидан фаркли равишда иш хаки даромадларини ҳам уз ичига олади. Фойда ва даромадлар тизимида махсулотларни сотишдан келган фойда, бошка сотувдан келган фойда, реализация билан боглик булмаган операциялардан даромадлар, баланс фойдаси, соф фойдалар киради. Бундан ташкари солиққа тортиладиган фойда, солиққа тортилмайдиган фойда мавжуд.

Бозор иқтисодиётида асосланган жамиятда корхона уз кредиторининг маблагини қайтариб бера олмаса, кредитор банкротлик масаласини кутаришга ва муайян шароитларда корхонанинг активларини эгаллаб олишга хаки деган катхий конун амал килади.

Банкротлик тушунчаси мохияти, унинг белгилари мулкнинг айланиши ҳамда унинг иштирокчилари олдига қуйиладиган талаблар хакида “Банкротлик тўғрисида”ги конунда курсатилган.

Бозор иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда тупланган тажриба банкротлик тадбирларини бажаришни орқага суриш ёки уни чеклаб қуйиш мумкин эмаслигини курсатмоқда. Шунинг учун банкротлик белгиларга эга истикболсиз корхоналар карзларини йукотишдан манфаатдор булишлари, шу тарика улар бошка хўжалик юритувчи субъектлар ночор бўлиб қолишининг олдини олишлари зарур. Корхонада иқтисодий “касаллик” кандай бошлангани куп холлатларда сезилмай қолади. Буни уз вақтида билиш ва хавфли натижаларнинг олдини олиш учун ишончсиз шерикларни ажрата билиш, вазиятни объектив баҳолаш, корхоналарнинг вақтинчалик тўловга лаёкатсизлигини хакикий ночорликдан фарклай олиш лозим. Хозирги кундаги мухим муаммоларидан бири - фойда хисобини урганиш хисобланади. Стратегик максад - иқтисодий хисоб, таваккалчилик даржасини баҳолаш, уни энг кам даражага тушириш йулларини топиш. Агар фаолиятнинг бундай узвийлик аник ва тулик бажарилса, у холда бу ташкилотнинг келажаги порлок Махсулот таннархини пасайтириш, жаддалаштириш асосида ишлаб чиқариш хажмини ошириш фойда узишнинг асосий омиллари хисобланади.

Бозордаги ракобат усулларида бири - бозор нархини узгартириш оркали ракибини бозордан сиқиб чиқариш, уз мавкеини мустахкамлаш. Бир турдаги ёки уринбосар товарлар эгалари ракобатлашганда нархни пасайтириш оркали харидор-ни узига жалб этишга интилади. Бунда таннархи арзон товар эгаси товар сотилиши купайганлигидан фойда куради, товари кимматга тушган сохибкор нархини пасайтиришга иложи булмаганлигидан зарар куради. Нархни пасайтириш оркали вақтинча оз фойдага ҳам рози булиш билан бозорда обру козониб, мавке мустахкамланади, бу эса келажақда катта фойда олиш имконини тахминлайди.

Ликвидлик кобилияти коникарли бўлиб, уз хамкорлари олдида ишонч козониш, корхона, фирма зарар курмай ишлаши учун маблаглар айланишининг меъёр да булишига эришмок зарур.

Корхона фойдасини шаклланишида ташки харажатлар тахсир тахсир этмай колмайди.

Буларга:

- Инфляция (дастлабки хом-ашё, материаллар, ёқилғи, энергия манбалари, бутловчи буюмлар, транспорт ва бошқа хизматлар нархлари ҳам катта хажмда ва нотекис ушиб бориши),
- Банк фойиз ставкалари ва кредитлаш шартлари,
- Солиқ ставкалари
- Божхона божлари узгариши ,
- Мулкчилик ва Ижара муносабатлари
- Мехнат тўғрисида чиқарилга қонунларидаги узгаришлар.
- Минимал иш ҳакининг янги миқдорлари жорий этилиши .

Бозор иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда корхоналар банкротликнинг 1\3 қисми ташқи омилларга, 2\3 қисми ички омилларга боғлиқдир. Утиш иқтисодиёти шароитида ташқи омиллар ичкиларидан қура кўпроқ таҳсир қилади .

Оғир молиявий аҳволда қолган ташкилотлар уз муаммоларини яширмаслиги, айниқса ҳисобот қўриқчилари “тузатмаслиги” ёки пардозламаслиги зарур.

Ташқи мустақил экспертиза ташкил этиш корхонадаги мушкулотлар турли миш - мишларни келтириб чиқмаслиги ҳамда виждонсиз рақобатчилар томонидан турли чайков операциялари предметга айлантормаслиги учун айниқса муҳимдир. Бу шунингдек доимий шерикларнинг корхонага бўлган ишончини сақлаб туриш гарови бўлади

Бозор иқтисодиёти шароитида фойда муҳим категория ҳисобланади. Миллий иқтисодиётнинг барча соҳасида асосий мақсад-фойда олиш ва уни қутаришдир. Ривожланган мамлакатларда маълум миқдорда фойда олмасдан фаолият юритувчи корхоналар ҳам мавжуд. Шундай бўлса ҳам фойда бозор иқтисодиёти шароитида асосий рол ўйнайди. Фойда категорияси иқтисодий назариянинг объекти сифатида бир неча юз йиллардан бери ҳамда ҳозиргача унинг моҳияти ва шакллари тўғрисида ҳозиргача талқин этиб келинади.

Иқтисодий назарияга оид қўпгина вадабиётларда фойда категорияси даромад, капитал, фойиз, уларнинг ставкалари билан боғлиқ ҳолда баён этилади. Фойданинг ялпи сарфлар чегирилган умумий тушумни акс эттиради. Чегириладиган сарфлар таркибига иш ҳақи, ижара тўлови, материал учун харажатлар, ёқилғи, йиғма буюмлар, амортизация, ссуда бўйича фойизлар, солиқлар, захиралар ва ҳақозалар қиради.

Иқтисодий адабиётларда фойда ишлаб чиқариш омилларидан фойдаланишдан келган даромад деб қўриқилади. Ишлаб чиқариш омиллари асосан меҳнат, ер ва капитал ҳисобланади. Фойданинг мазмунини қўйидаги хусусиятларда қўриқ мумкин:

- Фойда тадбиркорлик фаолияти учун ҳақдир;
- Фойда бошқаришдаги талант учун ҳақдир;
- Фойда таваққалчилик фаолияти учун ҳақдир;
- Фойда монополь фойдани англатади.

Корхона учун аввало кўпроқ фойда олиш муҳим ҳисобланади. Бунинг учун фойданинг ўлчаниш даражасини билиш лозим. Агар корхонанинг йиллик фойдаси 5,5 млн сум бўлиб, капитали 55,5 млн сум бўлса, бу яхши натижа. Корхонанинг йиллик фойда даражаси корхонанинг йиллик обороти ёки унинг капитали миқдори билан таққосланади.

Корхона фойдаси давлат бюджети даромадларининг юзага келишида асосий восита ҳисобланади, чунки, фойда оладиган ҳар бир корхона албатта солиққа тортилади. Фойда мамлакат молия тизимида корхоналар молиявий фаолиятининг натижаси сифатида муҳим рол ўйнайди. Молия тизими давлат бюджети, корхоналар молияси, суғурта ташкилотлари ва кредит муассасаларининг фаолиятлари асосида шаклланади. Шундай экан бозор шароитида корхона фойдаси жуда катта аҳамиятга эга. Фойданинг юзага келиши ва унинг тақсимланиши натижасида иқтисодиёт ва корхонанинг ўзи учун зарур бўлган пул маблағлари юзага келади. Жамиятда ишлаб чиқариш соҳаси ва ноишлаб чиқариш соҳаси ҳам пул маблағлари билан таққосланади. Молия тизимининг шаклланишини корхоналарда фойдасиз тасаввур қилиб бўлмайди, ҳозирги шароитда ҳар бир корхона фойда олиши лозим, агар фойда олишга эришмаса у фаолиятини давом эттира олмайди. Бозор иқтисодиёти ҳам шунини талаб қилади.

Фойдага тахсир этувчи харажатларни аниклаш учун корхона молиявий ахволини тахлил килиб чиқиш зарурати тугилади.

Корхона молиявий ахволининг тахлили куйидагиларни назарда тутди

- Баланс валютаси динамикаси
- Пассивлар (уз маблаг манбалари узок ва киска муддатли карзлар) тузилиши
- Асосий воситалар ва оборотдан ташкари бошка активлар динамикаси
- Молиявий натижалар тахлили .

Баланс валютаси динамикаси тахлили тахлил этилаётган даврдаги баланс валютасининг камайишини ва ишлаб чиқариш хажмларининг пассаяиши сабабларини белгилашни назарда тутди .

- Пассивлар тузилишининг тахлили оборот маблагларининг шаклланиш манбалари тахлили билан узаро алоқадорликда утказилади. Бунда шуни хисобга олиш керакки, узок муддатли кредит корхонанинг уз маблаг манбаларига тенглаштирилган булиши лозим .

Оборот маблагларини шакллантиришнинг бошка манбалари (келгуси даврлар даромадлари, шубхали карзлар буйича захиралар) уз маблаг манбалари таркибида хисобга олинishi керак булади .

- Асосий воситалар ва оборотдан ташкари бошка активлар динамикасида хўжалик юритувчи субъектнинг карзга оладиган ва уз маблаг манбалари уртасидаги нисбат белгиланади. Карзга олинган манбалар салмогининг катталиги тўловга қобилиятсизликнинг сабабларидан бири хисобланади ;

Баланснинг “Захиралар ва харажатлар” булимининг узманбалари, шунингдек карзга олинган-узок муддатли, киска муддатли маблаглар билан тахминлаганлиги, салмоги, тузилиши, муддати утказиб юборилган карзлар улуши белгиланади .

3 Боб. Ислохотларни чуқурлаштириш шароитида корхона харажатларни тежаш ва самарадорлигини ошириш йуллари..

3.1. Корхона муомила харажатлари.

Ишлаб чиқариш цехидан чиқкан тайёр махсулотларни токи узини истеҳмолчиларига етказгунга қадар маълум даражада моддий меҳнат , пул харажатлари билан боглик булади.

Бундай харажатларга махсулотни харидоорларга бериш (жунатиш) ва сотиш билан боглик булган махсулот

-боглаш (упаковка) учун сарфланган хар-хил идишлар ва материаллар , уларни жунатиш сотиш харажатлари киради.

Бу харажатлар шартномага кура мол етказиб берувчи (сотувчи) корхона хисобидан килинса , улар тижорат харажатлари ёки муомила харажатлари деб номланади. Бу харажатларни ҳаммаси пул шаклида амалга оширилганлиги учун уз хукукларига кура муомила харажати ташкил этади.

Агар биз бу харажатларни молиявий тарзда ифодаласак ; буларни ҳаммаси муомила фонди хисобидан амалга оширилади. Муомила фонди махсулот савдосидан сунг яратилади уни манбаи ишлаб чиқариш корхонасини фойдаси хисобланади. Бизга маълумки фойда реализация пул тушумидан ишлаб чиқариш таннархи харажатларини чиқариб ташлаганимиздан кейин яратилади.

Муомила харажатлари икки турга булинади.

1. Соф муомила харажатлари
2. Қўшимча муомила харажатлари.

Соф муомила харажатлари товар олди сотди жараёнида юз бериб қиймат формасини узгариши кузатилади (Т-П ва П-Т) соф муомила харажатларига ,рекламага харажатлар , маркетинг , бозордаги талаб таклифларни урганиш , маҳмурий бошқарув ва хўжалик харажатларини учётга олиш ҳамда ҳамда уларни пул ифодасидаги харажатлари киради .

Аммо шуни эсда тутиш керакки, бу муомила харажатлари фақатгина товар шаклига айланиш жараёнида келиб чиқади. Бу ерда ҳеч қандай бошқа қиймат қўшилмайди.

Қўшимча муомила харажатлари - муомила муҳитида юз беради. Булар тайёр маҳсулотни харидорга етказгунча сақлаш харажатлари бундан ташқари товарларга қайта ишлов бериш, жойлаштириш ва бошқалар қиради. Аммо бу харажатлар товар қийматини йуналтиришга олиб келади.

Муомила харажатларини ой бошига қолдиқ бўлиб қолган жунатилган маҳсулотлар ва сотилган маҳсулотлар уртасида тақсимлаш ҳамда уларни маҳсулот таннархига қўшиш усули қуйидаги тартибда юз беради. Мисол учун ой бошига жунатилган маҳсулот қолдиғи (ишлаб чиқариш таннархида) 20000 сумни ташкил қилган ҳисобот оyiда жунатилган маҳсулотни ишлаб чиқариш таннархи 100000 сумга тенг ҳисоботойида сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи 80000 сумга тушган. Ҳисобот оyiдаги муомила харажатлари 5000 сум, ой бошига қолдиғи эса 1000 ташкил қилган. Бу муомила харажатлари (яъни ишлаб чиқаришдан ташқари харажатлар) жунатилган маҳсулотнинг сотилмаган маҳсулот уртасида қуйидагича тақсимланади.

1. сотилган маҳсулот буйича:

$$(5000+1000)*8000$$

$$\text{-----} = 4000 \text{ сум}$$

$$20000 + 100000$$

2. жунатилган товарлар қолдиғига

$$= 2000 \text{ сум}$$

000

Қорхонани муомила харажатлари асосан қуйидаги турларга бўлинади.

1. Ҳаво темир йул автомобил транспорти буйича харажатлар
2. Меҳнатга ҳақ тулаш
3. Бино иншоотларни ижара харажатлари.
4. Асосий воситаларни амортизация қилиш харажатлари
5. Инвестиция ва таҳмирлаш фондига ажратмалар.
6. Арзон баҳо тез эскирувчи қийимларни ва бошқа буюмларни эскириши уларни ҳисобдан чиқариш харажатлари.
7. Ошхонани идиш –товок харажатлари
8. Газ электроэнергия, иситиш ёқилғи харажатлари
9. Тайёр маҳсулот сақлаш, қайта ишлаш сортiroвка қилиш, упаковка харажатлари
10. Савдо рекламаси харажатлари.
11. Банк кредитидан фойдаланганлиги учун банкка фоиз тўловчилар.
12. Белгиланган нархдаги товарлардаги йукотишлари, нобуд бўлиши, сифатини бузилиши, унирланиши ва бошқа зарарларни қоплаш харажатлари.
13. Нарх харажатлари.
14. Бошқа харажатлар.

Қорхоналарнинг муомила харажатлари бу аслида тижорат харажатлари ҳисобланади. Бу харажатлар қорхона фойдасини шаклланишида, бевосита тасир этадиган айрим омиллардан иборатдир:

- хўжалик юритиш шакли;
- бошқарувчи менежернинг қобилияти;
- маҳсулотнинг рақобатбардошлиги;
- меҳнат ва ишлаб чиқариш жараёнини ташкил этилиши, уларнинг унумдорлиги;
- тижорат банклари билан ҳисоб-китоб усулларининг ишлаш шароити ва бошқалар.

Қорхоналарда фойдани шаклланишига билвосита таҳсир этадиган омиллар ҳам мавжуд улар

:

- макроиктисодий нарх курсаткичлари;
- иш хақи.

Ва нихоят корхона умуман таҳсир этолмайдиган омиллар мавжудки улар:

- бозор инфратузилмаси;
- истеҳмол учун зарур булган хом ашё ва маҳсулотларнинг нархи;
- амортизация ажратмаларининг нормалари ва бошқалар.

Корхона фойда динамикасига таҳсир этувчи омилларга етиштирилган маҳсулотларни реализация қилиш ва таннархни шаклланиши киради. Демак, қанчалик куп тушум ва паст таннарх булганда, шунчалик куп фойда миқдори булади.

Корхонада шаклланган иқтисодий самара, яхни фойдани тақсимлаш доимо молия категорияси орқали амалга оширилади. Бозор иқтисодиёти шароитида фойданинг тақсимланиши маълум бир талабларни бажарган ҳолда амалга оширилиши лозим. Жумладан:

1. Жамият олдидаги молиявий мажбуриятларни бажариш (давлат миқёсида).
2. Фойда орқали корхонани кенгайтирилган ишлаб чиқариш жараёнини максимал тахминлаш.
3. Фойдадан ишлаб чиқаришда бевосита қатнашаётган ишчи ва хизматчиларни иқтисодий рағбатлантириш.
4. Фойданинг бир қисмини ижтимоий - маданий тадбирларга йуналтириш.

3.2. Корхона харажатларни тежаш ва самарадорлигини ошириш йуллари.

“Биз корхоналар жаҳон бозорида рақобатга бардош берадиган маҳсулот ишлаб чиқаришни кенг куламда авж олдиришлари учун рағбатлантирувчи омилларни вужудга келтиришимиз зарур” (И.Каримов “Ўзбекистон иқтисодий ислохатларни чуқурлаштириш йулида” китоби 222-бет).

Бозор иқтисодиёти ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибасидан малумки, ҳар қандай хўжалик субъектини яхши ривожланишида уларнинг ихтиёридаги мавжуд булган иқтисодий самара Корхона молиявий харажатларини тежашдир.

Корхона молиявий харажатларини тежаш бу корхона Фойдасини оширишда, бир томондан, корхоналарнинг асосий сунгги молиявий натижаси булса, иккинчидан, республика ва маҳаллий бюджетларнинг даромад манбасининг бир қисмидир, учинчидан эса, ҳар бир тижорат асосида фаолият курсатаётган корхонанинг асосий стратегик максадидир.

Фойда - бу иқтисодий категория бўлиб, корхонанинг ишлаб чиқариш жараёнининг бир доиравий айланишида вужудга келган тушумдан маҳсулот таннархига ва реализациясига кетган харажатларни чегиргандаги сунги ижобий фарқдир.

Агарда корхона маҳсулот таннархида харажатлар тушумга нисбатан юқори булган тақдирда корхона фойда олиш урнига, зарар билан чиқади.

Иқтисодиётни бозор муносабатларига утказиш молиявий харажатларни тежашга булган талабни кучайтиради.

Режали иқтисодиётдан фарқли уларок, бозор иқтисодиёти шароитида ҳар бир тижорат асосида фаолият курсатаётган хўжалик субъекти молиявий режаларни уз ички имкониятларидан келиб чиққан ҳолда ташкил этади. Молиявий режалаштиришдан асосий мақсад-хўжалик юритишда юқори самарага эришишдир. Айнан корхона молиявий режалаштириш орқали куйидаги курсаткичларни ижобий ҳал қилади.

- Уз маблағларини узи харажат қилиш
- корхонанинг ички резервларини юзага чиқариш;
- ишлаб чиқариш қувватларида самарали фойдаланиш;
- материал, меҳнат ва пул ресурсларидан самарали фойдаланиш;
- ишлаб чиқаришни яхши ташкил этиш ва ҳ.к.

Тижорат асосида фаолият курсатаётган корхоналарнинг молиявий режалаштиришдаги хусусиятли томони шундаки, улар даромад ва харажатлар балансини ташкил қиладилар. Корхона даромадлар ва харажатлар балансида молия - хўжалик фаолиятининг бирга қирралари уз аксини топиши лозим. Хўжалик субъектларининг молиявий режасини таркибий қисми булган даромадлар ва харажатлар балансининг классик қурилиши турт бўлимдан иборат бўлиб, у бутун молиявий фаолиятни узида акс эттиради.

- I. Булим : “Даромадлар ва тушумлар” бу булимда Бож ва давлат бюджетидан ташкари барча манбалардан шаклланган молиявий маблаглар уз аксини топади. Жумладан: асосий фаолиятдан олинган фрейда; инвестицион жараендан олинган фойда; кимматбаҳо коғозлардан олинадиган дивидент ва фойиз; амортизация ажратмалари; ортикча асосий фондларни сотишдан шаклланган тушум ва бошқалар.
- II. Булим: “Харажатлар ва ажратмалар”. Мазкур булимдаги харажатлар бу кенгайтирилган ишлаб чиқаришда фойдаланилган молиявий ресурслар, яхши курсаткичлар учун амалга оширилган иқтисодий рағбатлантириш, операцион харажатлар, капитал қуйилмалар, кимматбаҳо коғозлар ва хар хил хайрихоҳлик фондларига ажратма ва бошқалар.
- III. Булим: “Банк муассасалари билан буладиган икки ёклама муносабатлар”. Бу булимда корхонанинг ссуда олиши, уни қайтариши ва кредит учун фойиз тулаши уз аксини топади. Бу булимнинг хусусиятли томони шундаки, у икки кичик булимдан иборатдир. Яни даромад қисмида корхоналарни банклардан олган ссудалари курсатилса, харажат қисмида аста-секинлик билан олинган кредитларни қайтариш акс эттирилади.
- IV. Булим: “Корхоналарни бюджет ва нобюджет фондлар билан икки ёклама муносабатлари”. Бу булим ҳам икки қисмдан иборат бўлиб, харажат қисмида давлат бюджетига турли хил солиқларни тулаш ва нобюджет фондларга хар хил ажратмаларни амалга ошириш булса, даромад қисмида марказлашган фондлардан олинадиган аёвдорлик курсатилади.

Молиявий режалаштириш чорак булинган бир йилга мулжалланган бўлиб, иш жараени ва барча ресурслардан самарали фойдаланишга қаратилган булади.

Корхоналаримиз Ўзбекистонимиз бозори ва ташқи бозор учун товарлар, маҳсулотлар ишлаб чиқармокда, турли хизматлар курсатмокда, ишлар бажармокда, чет эл ташкилотлари билан ҳамкорликда узларининг сифатли ва жаҳон стандартлари даражасидаги товар ва маҳсулотлар ишлаб чиқариб Ўзбекистон мавқеини дунёга танитиш ва чет давлатларнинг Ўзбекистонимизни тан олишида узларининг ҳиссаларини қўшмокда.

Шунинг учун ҳам бугунки кунда иқтисод билимларига эҳтиёж ортиб бормокда ва иқтисод муаммолари булмиш корхона молиявий харажатлари мазмуни тушунчасини ёритиш бу битирув иши темамизнинг мақсади бўлиб, бу мавзуга оид баҳзи саволларга жавобини топиш ҳаракат қилинган

Иқтисодда қўлланиладиган ва битирув иши мавзусига яқин булган баҳзи атамалар тушунчалари қуйидагилар.

- Фойда - сотилган маҳсулот (хизматлар) нинг қиймати билан таннархи айирмаси ; қўшимча маҳсулотнинг қўл шакли. Фойда даромаднинг бир қисми. Фойданинг мувозанат, ҳисоб-китоб ва қолдиқ шакллари мавжуд.

- Таҳсис фойда - акционер жамияти таҳсисчилари томонидан корхонага қуйилган ҳақиқий капитал билан акцияларни сотишдан тушган қўл миқдори уртасидаги фарк .

- Даромад - корхона у ёки бу фаолиятдан қеладиغان қўл маблаглари ёки моддий бойликлар .

- Ликвидлик - (лат - Liquidus суюқ , оқувчи) - турли корхоналар , бирлашмалар , фирмалар ва банкларнинг уз мажбуриятларини уз вақтида бажара олиш (қарзини тулаш) имконияти . Барқарор талабга эга булган қўл воситалари, банк депозитлари кимматбаҳо коғозлар , моддий айланма воситалар - харидоргир ва қўлга тез айлантираладиган активлар ликвид воситалари деб қўйилади .

- Маркетинг - (инг. marketing , market - бозор, сотиш) харидор эҳтиёжларини имкони борича туларок қондириш мақсадларида бозор ҳолатини асосли урганиш ва олдиндан баҳолаш билан товарларни ишлаб чиқариш ва сотишни ташкил этиш тадбирлари тизими ; бозор иқтисодиётининг муҳим унсури ;

- Рентабеллик - (нем Rentabel - фойдали , даромадли) тармок ёки корхоналарнинг фойда олиб ишлаши ; фойда олиш даражасини курсатади . Фоиз хисобига ифодаланади , кулланилади .

- Ишлаб чиқариш рентабеллиги - маълум давр (ой , квартал ,йил) да кулга киритилган фойда микдорининг шу вақтда фойдаланилган йиллик асосий ишлаб чиқариш фондлари ва оборот воситалари киймати йигиндисига ёки махсулотни ишлаб чиқариш , сотиш харажатларининг таннархга нисбати сифатида хисобланади .

- Махсулот рентабеллиги - айрим махсулот турининг даромаддор-лиги , фойдалилигини акс эттиради ва махсулот сотишдан олинган фойданинг унинг тула таннархига нисбати билан хисобланади .

- Солиқлар - давлат томонидан юридик ва жисмоний шахслар (аҳоли, корхона ва ташкилотлар) нинг даромади ёки мулкидан мажбурий ундираладиган тўловлар . Ундириш усулига кура тўғри ва эгри солиқларга булинади .

- Тўғри солиқлар - мулк ва даромадга бевосита жорий килинади .

Кенг тарқалган турлари :

- Кушилган киймат солиги (товарни сотиш нархи билан уни таёрлаш учун сотиб олинган материаллар харажатлари киймати уртасидаги фаркка солинади).

- пул маблағларини жойлаштиришдан келган фоиз даромадлар солиги;

- ортикча фойда солиги;

- биржа келишувлари солиги ;

- мулк солиги ;

- иморат солиги ;

- транспорт воситалари солиги ;

- иш хаки (даромад) солиги ;

- Мерос , ҳадя солиги.

- Эгри солиқлар - (акцизлар) товар ёки хизматлар нархларига устама қуринишида жорий этилади .

- Нарх , баҳо - товар кийматининг пул шакли , бозор иқтисодиёти мавжуд жамият ҳўжалик механизмида амал қилувчи иқтисодий дастак. Нархни киймат белгилай , аммо у аниқ бир кийматдан юқори ёки паст бўлиши мумкин , бу эса бозордаги муайян товага бўлган талаб ва унинг тақлифига боғлиқ бўлади . Бозор иқтисодиётида икки хил нарх амал қилади: Эркин ва Давлат томонидан бошқариб турадиган нархлар .

Давлат томонидан нархларнинг узига ёки бозорда ташкил топган нархлар шароитида олинadиган фойда микдорига таҳсир этиш орқали бозор иқтисодиётини тартибга олади .

Талаб ва тақлиф қонуни-бозор иқтисодиётининг объектив қонуни;

Товарларга талаб ёки товарлар тақлифи уртасидаги мунтазам ва узвий алоқаларни акс эттиради . Талаб ва тақлиф қонунига кура, бозордаги тақлиф ва талаб фақат микдоран эмас, балки узининг таркиби жихатидан ҳам бир-бирига мос келиши керак ва шундагина бозор мувозанатига эришилади. Талаб ва тақлиф қонуни айирбошлаш қонуни бўлиб , бозорни бошқарувчи қуч даражасига қутарилади, унга кура бозордаги узғариш дархол ишлаб чиқаришга етказилиши керак. бозордаги талаб ва тақлифнинг нисбатига қараб ишлаб чиқаришнинг сурхатлари ва структураси ташкил топади. Жамият бу қонундан бозор мувозанатига алоқадор омилларга таъсир этиш орқали фойдаланади .

Хулоса.

Бозор иқтисодиёти шароитида корхоналар молиясини ташкил этиш асосан молия ресурсларини мулк эгасининг хўжалик ва тижорат фаолияти учун зарурий қисми асосида амалга оширилади.

Мустақиллик йилларида корхоналар бир қанча ҳуқуқларга эга бўлди, эндиликда улар қандай мулк шаклида бўлишидан қатъий назар мустақил фаолият юритиб фойда олмақдалар. Корхоналар ўз ички имкониятларидан фойдаланган ҳолда ўзининг барча харажатларини қоплашга ҳаракат қилмоқда. Ҳозирги шароитда Республикамизда қўпгина корхоналар фаолият юритмоқда, лекин корхоналарнинг барчаси фойда қўраяпти деб бўлмайди, чунки фойда олмаган корхона ўз фаолиятини давом эттира олмайди;

Фойда олмаётган корхоналар фаолиятини давом эттириш маълум бир давргача давом этади, корхона бундай ҳолатда фаолиятини соғломлаштириш учун чора тадбирлар қўллай олмайди, давлат томонидан белгиланган ҳолда бюджет билан муносабатларни амалга ошириш фақат фойда олган ҳолда амалга ошади; Корхона рентабеллиги корхона фойда олган ҳолдагина юзага келишибитирув малакавий ишда урганилди ва асослаб беришга ҳаракат қилинди, ҳозирги ўтиш даврида рентабелли корхоналар ҳам кам.

Фойдани шакллантиришда рентабеллик даражасини ошириш мақсадга мувофиқ, бўнинг учун сотиладиган маҳсулот ёки товарларнинг сифатли ишлаб чиқарилиши ҳам муҳим аҳамият касб этади; Фойданинг ташкил топишида корхона учун ички ва ташқи омилларнинг бўлиши жуда муҳим, ички омиллар етарли бўлмаса ташқи омиллар таъсирида ҳам фойда олишга эришиш мумкин, шунинг учун ташқи омиллар таъсирини ҳам қўчайтириш керак; Корхона фойдасини шакллантириш билан бирга ҳисоб китоблардан кейинги қолган бир қисмини ходимларни муқофатлаш учун ажратиш лозим, чунки ҳар қандай корхона рағбатлантириш ишларини яхши йўлга қўйса, ходимларининг руҳи тетик бўлади, сифатли маҳсулот ишлаб чиқаради, қўпроқ фойда олиш яхши эканлиги уларга ҳам манфаат қўлтиришини билиш қўпроқ фойда қўлтиришга ҳаракат қилади.

Ўзбекистон Республикасида корхоналар фаолиятида ютуқларга эришиш бир қанча омиллар ва имкониятларга боғлиқ ҳисобланади. Корхоналар турли қўринишда ташкил этилмоқда, уларни давлат томонидан қўллаб қўвватланса, корхоналар ўз ички ва ташқи омилларидан, имкониятларидан қўнроқ фойдаланса фойдани янада мақсималлаштиришга эришиш мумкин. Бўнинг натижасида бюджет даромадларининг қўпайади ва ўз ўрнида Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёти тобора ривожланади.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999
2. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси.-Т.: Адолат, 1999.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
6. “Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришга оид қонун, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами”.-Т.: Ўқитувчи, 1998.
7. Каримов И. А. “Ўзбекистон буюк келажак сари”.-Т.: Ўзбекистон, 1999.
8. Каримов И. А. “Қишлоқ хўжалиги тарақиёти – тўкин ҳаёт манбаи”. – Т.: Ўзбекистон, 1998.
9. Қаюмов Ф. Қ. “Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и региональные проблемы”. – М.: ИПО «Полигран», 1992.
10. Сергеев И.В. “Экономика организации” Учебное пособие. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Финансы и статистика, 2008. - 576с.
11. Баскакова О.В.” Экономика организаций” Учебное пособие. - 2-е изд., испр. - М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2008. - 272с.
12. Пошерстник Н.В. ”Кадры предприятия” практ. Пособие. – М.: ТК Велби, Изд-во проспект, 2008. - 488с.
13. Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Ҳакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. – “Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди” – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.
14. Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. –“Жаҳон қишлоқ хўжалиги”. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.
15. Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – “Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти” – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.
16. “Экономика отраслей АПК” / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).
17. “Республика Узбекистан”. Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.
18. Раскин И.И, Раскин Л. И. “АПК: производство и первичная переработка хлопка”. –Т.: Мехнат, 1986
19. Папов Н. А. “Экономика сельского хозяйства” учебник. М.: Дело и Сервис,2000.
20. Рябушкин.Т.В., Дадашев.А.З. “Трудовые ресурсы и эффективность производства”. –М.: Знание, 1981.

Интернет сайтлари:

21. <http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html>
22. **Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003,**
<http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm>
23. Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, <http://family.taukita.ru/item22219310.html>
24. Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002,
<http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1>
25. Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004,
<http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899>

26. www.bearingpoint.uz